

**ПРЕДИКАТИВАЦИЯ И ПРЕДИКАТИВИ – РАВНИЩЕ НА
ТРАНСФОРМАЦИЯ И ПРОБЛЕМИ НА ЛЕКСИКОГРАФСКОТО ИМ
ОТРАЗЯВАНЕ В ПАЛЕОСЛАВИСТИЧНИТЕ ЛЕКСИКОГРАФСКИ
ТРУДОВЕ**

Татяна Илиева

**PREDICATIVIZATION AND PREDICATIVES – A LEVEL
OF TRANSFORMATION AND PROBLEMS WITH THEIR
LEXICOGRAPHIC REFLECTION IN PALEOSLAVIC
LEXICOGRAPHIC WORKS**

Tatyana Ilieva¹, Cyrillo-Methodian Research Centre, Bulgarian
Academy of Sciences

DOI: <https://doi.org/10.46687/BKIX1520>

Abstract: *The author studies the predicates from the lexicologist's perspective – she comments on the mechanism of their word-formation, their semantics and paradigmatic interrelations in the lexical system of the Old Slavonic language. She also responds to the linguistic discussion regarding the so-called category of state. Last but not least, she deals with the question of lexicographic reflection of predicates in Palaeoslavonic vocabularies.*

Key words: *Slavic historical linguistics, Paleo-Slavonic lexicography, predicates in Old Slavonic*

I. Теоретични постановки

С термина **предикативация** в езиковедството се назовава трансформацията на словни единици, принадлежащи към различни части на речта (съществителни, прилагателни, адективни причастия), в наименованията от т.нар. категория на състоянието, наричани още *предикативи* – клас неизменяеми думи, означаващи непроцесуален признак и встъпващи в качеството на главен член (сказуемо) на едносъставно безлично изречение².

¹ Tatyana Ilieva is a Doctor of Philology, research associate 1st degree at the Cyrillo-Methodian Research Centre of Bulgarian Academy of Sciences. She is a co-author of a scholarly academic edition of a Bulgarian mediaeval written record from 14th century and the author of more than a hundred studies and articles in the field of historical lexicology and lexicography. Email: ilieva_tatyana@abv.bg

² Употребяваният в граматическата литература термин „категория на състоянието“ не е съвсем издържан предвид факта, че по своето буквално значение отговаря само на част от включените в този клас думи, а именно тези за означаване на недействено положение – физическо или субективно-психическо. Но значенията могат да бъдат и други – за модалност,

Учените не са единни в мненията си към кой граматически клас се отнасят предикативите. Едни езиковеди отричат тяхната категориална обособеност. Аргументът им е, че морфологичните признаци на т.нар. *предикативи* съвпадат с тези на другите наречия, а също и че повечето от тях се употребяват като същински наречия, без да са се разпаднали на отделни думи омоними (Kuznetsov, 1953, p. 187). Но ако и да не ги признават за самостоятелен граматически клас, застъпниците на тази позиция под различна форма и в различна категоризация посочват по-специфичното място на тези думи в системата на наречието, определяйки ги с различни признакови характеристики: *предикативни наречия, функционални предикативи, адвербиални безлично-предикативни имена*.

В българската наука това мнение защитава Р. Русинов. Той поддържа схващането, че тези думи са наречия, като ги причислява към предикативните наречия, но същевременно отбелязва, че докато глаголите изразяват състоянието в процес, предикативните наречия го изразяват в статика, като констатация (Rusinov, 1963, pp. 19 – 24). По-самостоятелното им място забелязва и К. Попов, който ги нарича безлично-предикативни думи, характеризирайки позицията им в безличното изречение (Попов, 1962, pp. 77 – 79). В историческото ни езикознание тази теза подкрепя Р. Златанова (Duridanov ed., 1993, p. 424).

Други учени като В. Виноградов (Vinogradov, 2001, pp. 320 – 321)³, А. Исаченко (Isachenko, 1955)⁴, А. А. Реформатски (Reformatski, 1960)⁵, Л. В. Шчерба (Shcherba, 1974, p. 91), Н. С. Поспелов (Pospelov, 1955, p. 84), а в българската езиковедска школа Бл. Блажев (Blazhev, 1955, pp. 44 – 52), Галина Тагамлицка (Tagamlitskaya, 1972, pp. 288 – 289) и Ст. Георгиев (Georgiev, 1976, pp. 175 – 190) са привърженици на тезата за самостоятелната категориална същност на предикативите. Според тях процесът на формирането на

оценъчност, качественост и пр. Специфичното, което обединява различните лексикални единици от разглеждания клас, е това, че те не се отнасят към конкретен субект, мислят се във от субекта и следователно са обобщени семантично, синтактично и морфологично като безлични, което определя тяхната самостоятелност на сказуемо или отделно изречение. Ето защо основаният на синтактичната им употреба термин предикативи е по-подходящ за означаването на тази категория думи.

³ В. Виноградов пише: „Под категорию состояния подводятся несклоняемо-именные и наречные слова, которые имеют формы времени и употребляются только в функции сказуемого“ (Vinogradov, 2001, p. 320). Ученият ясно диференцира предикативите от останалите части на речта, включително и от наречието, въз основа на морфо-граматическите им характеристики – думите от категорията на състоянието се отличават от имената, казва той, по отсъствието на склонитбени форми и по наличието на форми за време, а от наречието – по формите за време (Vinogradov, 2001, p. 321).

⁴ А. Исаченко признава предикативите за отделна лексико-граматическа категория, отличаваща се от съществителните по това, че встъпва изключително във функцията на сказуемо, а от наречието по това, че не квалифицират действия и не означават обстоятелства (Isachenko, 1955, p. 64).

⁵ Като аргумент за обособяването на предикативите като отделна част на речта А. А. Реформатски изтъква критерия съчетаемост (Reformatski, 1960, p. 264).

предикативите, или т.нар. *предикативация* следва да се дефинира като функционална транспозиция, състояща се в промяната на синтактичната употреба на наречия с адективен или субстантивен характер, както и на неадвербиализирани съществителни имена, в резултат на което настъпва изменение в парадигматиката и синтагматиката на думите. Докато изходното наречие се отнася към глагол или име, заемайки подчинена позиция спрямо тях, то съвсем други са синтагматичните връзки на предикативите, които не се отнасят към глаголите или имената, а образуват лексикално и синтактично ядро на безлично сказуемо със или без спомагателен глагол (Georgiev, 1976, p. 177). Като едно от основните различия между наречието и предикатива поддръжниците на това становище посочват отношението към категорията *лице* – ако предикативът със своята безличност се причислява към думите на лицето, наречието изобщо не включва отношение към лице (Georgiev, 1976, p. 181). Трудността да се разграничат наречията от предикативите се корени в съществуващата между тези два класа думи силно изразена и често срещана омонимия, резултат от образуването и на едните, и на другите по пътя на семантичната деривация предимно от прилагателни имена, и по-специално от формата им за ср.р. Повечето от предикативите се употребяват и като определителни наречия, чрез които се квалифицират действия и се означават обстоятелства. Тесните деривационни връзки с прилагателните поставят разглежданите две части върху единна семантична база и въз основа на общността на значението за качество (Georgiev, 1976, p. 177).

Предмет на научно наблюдение в тази статия са предикативите в историята на българския език по данни на средновековните писмени паметници. Новото в предлаганото изследване е лексиколожкият ракурс, който го отличава от предходните проучвания върху тази категория думи в палеославистиката, където темата се разглежда изключително от гледна точка на изреченския синтаксис (Rothe, 1960; Jelitte, 1961; Zlatanova, 1972; Zlatanova, 1976, pp. 11 – 123; 1983; Georgieva, 1969, p. 81; Hodova, 1980, pp. 234 – 254). Тук предикативите ще бъдат анализирани от гледната точка на лексиколога: ще се коментират техният словообразователен механизъм, семантиката им, проблемът за тяхното речниково отразяване.

Изследването е структурирано на класификационен принцип, систематизирайки емпиричния материал по семантичен признак на предикативите и на базата на лексико-граматичната принадлежност на мотивиращите ги думи. Разгледаните в публикацията лексикални единици са подредени за удобство в азбучен ред. За всеки предикатив се посочва изходната дума с нейното значение⁶, семантиката му и илюстративен пример за контекстуална употреба от привлечените в из-

⁶ Целта на тази информация е разкриване на евентуалните смислови изменения, настъпващи в процеса на предикативация.

следването лексикографски справочници, като се указва източникът на ексцерпция⁷. Привеждат се и гръцките съответствия на разглежданите лексикални единици в преводните текстове. Дават се сведения за речниковото отразяване на думата в палеославистичната лексикографска традиция. В края въз основа на емпиричните данни на базата на сравнение и обобщение на езиковите факти се прави интерпретация на лингвистичния материал.

II. Емпиричен материал

Авѣ/ ѡвѣ нар. Явно, открито: И ѡцѣ твои видѣли въз таинѣ, въздасть тебѣ авѣ Мт 6:4 Мар. // *Като сказ.* Явѣ/ ѡвѣ [юсть] – Ясно е, известно е, разбира се. Гр. δῆλον, φανερόν, σαφές, ἐν παρρησίᾳ: тѣмъже иже бес покааниѣ оумьреть то ѡ въз то юсть тѣко нѣсть крестѣнъ Евх. *Ище его не любите, авѣ юсть та ко зѣли юсте и матежъници и не имате мошти сътрьпѣти гнѣва юго* Супр.

СтБР, СС и СЯС отбелязват предикатива като подлема в статията на наречието авѣ/ ѡвѣ – в СС с граматическа бележка като сказ., в СЯС с ремарка in praedicato pro graeco adiectivo, а в СтБР без изрично пояснение. МДРЯ привежда илюстрация за предикативна употреба под авѣ, без да дава граматически идентификатор на думата, а под ѡвѣ изобщо не отбелязва пример за такава.

Благоврѣменънъ, -и прил. Навременен: Благодѣтъ обращенъ въз благоврѣменънъ помощь Евр 4:16 Ен. // *Като сказ.* Благоврѣменъно [юсть] – Време е. Гр. εὐκαιρῶν: Благоврѣменъно оубо намиѣ възвести покаанию оучителѣа влѣдъницъ оиъ Супр.

СтБР дава предикативната употреба благоврѣменъно юсть под благоврѣменънъ, без да го отделя в подлема като лексикализирано. СС го обособява в подлема. МДРЯ изобщо не отбелязва пример за предикативна употреба.

Благъ прил. Благ, хубав, добър: Да ... извѣтъчѣствоуемъ во всекомъ дѣлѣ влзѣ Евх. // *Като сказ.* Благо [юсть] – Хубаво е, добре е: Мънѣ же прилѣплѣти сѣ възѣ благо юсть Пс 72:28 Син. Да благо ти воудеть ЕфрКрм. Гр. εὖγε.

⁷ В изследването се привлича освен лексиката от класическия старобългарски корпус (по данни на СС и СтБР) и словният ресурс на старобългарските паметници, съхранени в по-късни преписи (по данни на МДРЯ и СЯС). Включен е материал и от някои среднобългарски паметници, привлечени в изворовата база на използваните речници. Списъкът се допълва и от паметници, принадлежащи към други редакции, както и от такива със спорен в науката произход. Това изследователско решение е продиктувано от идеята за близостта на книжовните наречия в Slavia orthodoxa през Средновековието, в чиято основа лежи старобългарският език. Поради същата причина са включени и примери от по-късни руски паметници, за които е известно, че се водят стриктно от еталона на старобългарските паметници, чийто език е бил образец за подражание от страна на древноруските книжовници. Навсякъде обаче се указва източникът на всяка дума, което не позволява объркване. Орфографията на илюстративните примери е по лексикографския източник на ексцерпция.

СтБР изобщо не привежда пример за предикативна употреба на благо. СС го обособява в подлема към благо *прил.* СЯС и МДРЯ отбелязват като отделна лема, първият като нар., а вторият без граматическа ремарка.

Бѣдѣно нар. Трудно: Зѣло поучение извѣщено бѣдѣно ицѣлкѣмо есть. Изб 1073. // *Като сказ.* Бѣдѣно юсть [комуу] – Тежко е, трудно е. Гр. χαλεπόν, δύσληπτον, δύσκολον: Бѣдѣно ми юсть (в Супр бѣда ми юсть) млгчати и глаголати Златоструй XII. Тѣѣ юсть было оудобнѣие показати и сътворити, мнѣ же бѣднѣие Супр. Бѣдѣно же и необраштемю доушѣ моштѣнѣ очесы многы ЗЛл.

СтБР отбелязва предикатива като подлежа на бѣдѣно нар., а МДРЯ и СС в подлежа под бѣднѣ. СЯС дава пример за предикативна употреба, без да го отделя в подлежа като лексикализирано.

Врѣмя, -ие ср. Време: Вѣ врѣменехъ стѣи хъ апѣ Супр. // *Като сказ.* Врѣмя [юсть] – Време е: Сѣти егда врѣмя и съвирати ГБ XI Гр. καιρός [ἐστί], εἰκαιρον. Нѣ юсть врѣмене – Не е време.

СтБР изобщо не привежда пример за предикативна употреба на врѣмя [юсть]. СС, СЯС и МДРЯ посочват такъв в подлежа към врѣмя.

Воля, -я ж. Воля. Иже во аще творить волиѣ оца моего Мт 12:50 Мар. // *Като сказ.* Нѣ юсть воля – Не е желателно: Тако нѣ юсть воля прѣдѣ оцѣмъ вашимъ небескымъ да погывнеть единъ отъ малы хъ сихъ Мт 18:14 Мар. Гр. οὐκ ἔστι θέλημα.

СтБР отбелязва предикативната употреба на израза воля юсть като подлежа в речниковата статия на съществителното име. СС, СЯС и МДРЯ не посочват такава лексикализирана употреба.

Възможнѣ прил. Възможен: Бѣсѣ възможна бѣроуищюмоу Мк 9:23 Мар. // *Като сказ.* Възможно [юсть] – Въможно е: Оче мои, аще възможно юсть, да мимо и деть отъ мене чаша си Мт 26:39 Мар. Гр. δυνατόν [ἐστί].

СС, LLPsl и СЯС дават възможно юсть като подлежа на възможнѣ прил. СтБР го отбелязва в отделна статия, но с граматическа ремарка нар. МДРЯ изобщо не дава пример за предикативна употреба на възможно юсть.

Въсоуе нар. Напрасно, напусто: Въсоуе же чѣтѣтъ ма Мк 7:7 Мар. // *Като сказ.* Въсоуе [юсть] – Няма причина: Въсоуе вамѣ юсть ютрѣнѣвати Син 12б:2. Гр. [εἰς] μάτην, ματαίως, εἰς κενόν, εἰκῆ.

В използваните лексикографски справочници няма примери за предикативна употреба на въсоуе.

Годѣ, -а м. 1. Време: Приде годѣ юъ егда же родить отроча Мт 8:29 Юр // *Като сказ.* Годѣ [юсть] – а) Време е: Годѣ ю рѣци ГБ XI Гр. καιρός [ἐστί], ὄρα. б) Следва: Годѣ тѣѣ и цѣсарство небескюю нечѣстити. ГБ XI. 2. Прен. В израза Вѣ годѣ выти – Нрави се, харесва се: Да воюводѣ въ годѣ воудеть ПТим 2:4 Ап XIV.

СтБР и СЯС дават пример за предикативна употреба под годѣ, без да я отделят в подлежа като лексикализирана. СС изобщо не посочва пример за такава. МДРЯ я отделя в подлежа.

Годѣнъ *прил.* Угоден, приятен // *Като сказ.* Годѣно [ѣсть] – 1. Приятно, угодно. Нынѣ линѣ годѣно вы оумрѣти ЙоФлДр (Сб. XV). 2. Полезно. Яще ѣсть тако емоу годѣно на спасение дѣши его ЖитАндрЮр. Гр. συμφέρων. 3. Удобно. Коуда комоу годѣно (в кѣсни паметници).

Думата не е засвидетелствана в КСП, затова СтБР и СС изобщо не отбелязват такава лексикална единица. СЯС и МДРЯ отбелязват предикативната употреба в подлема към годѣнъ *прил.*, като МДРЯ я обособява като безлична (годѣно ѣсть), а СЯС не (годѣнъ выти).

Годѣ *нар.* Угодно, приятно: Реченоеу годѣ высть ЕфрКрм. Не годѣ ли ѣси, мьню прѣльстити ма хоцеши Златоструй. Годѣ рѣць – Угодна реч Пал XIV (като определение при съществително). И годѣ высть веѣмѣ слово то Супр. Яще воудаше боу годѣ въпросѣ тоу авиѣ въсина же адмасѣ Изб 1073. // *Като сказ.* Годѣ ѣсть комоу – Приятно е, харесва се, нрави се някому: Годѣ высть вамѣ Бт 19:8 ркп XIV Гр. ἀρέσκει. Яко ти годѣ ПатСин XI. Гр. δοκεῖ. Годѣ ли ти ѣ ПатСин XI. Годѣ вѣдетъ ЕфрКрм. Гр. ἄρεστον.

Формата е стар местен падеж от съществителното годѣ, попаднал в кръга на наречия като доврѣ, зѣлѣ и под. Предикативът съществува в старобългарски език с изходното съществително и образуваното от него наречие. Във всички използвани речници предикативната употреба годѣ ѣсть се отбелязва като единствена (МДРЯ и СС) или преобладаваща (СтБР, СЯС) в отделна статия на годѣ *нар.*

Дивѣно *нар.* Дивно, чудно: И пакы дѣдѣ вопыѣтъ къ боу: просвѣщаѣши ты дивѣно отъ горѣ вѣчньныхъ ГБ XIV. // *Като сказ.* Дивѣно [ѣсть] – Чудно е. Гр. θαυμαστόν: Яще во правѣдника спасеши, ничьтоже велиѣ, аще чистаго спсеши, ничьтоже дивѣно ПНЧ.

СтБР и СС посочват само прилагателното дивѣнѣ. МДРЯ отбелязва в отделна лема и наречието дивѣно единствено с примери за адвербиална употреба. Значение на предикатив регистрира СДРЯ като подлема в речниковата статия на наречието дивѣно с ремарка в роли *сказ.*

Довро *нар.* Добре: Довро глинаньш съсжды чинити СбТроиц XVI. // *Като сказ.* Довро [ѣсть] – Добре е, хубаво е. Гр. καλόν ἐστί, συμφέρει, λυσιτελεῖ: Довро въ врѣмѣ ачѣвы покаанитя прѣди положити цѣльвы Супр. // Доврѣ [ѣсть] – По-добре е: Доврѣ емоу ви было аште ви камень жръновѣны възложенѣ на выж его и врѣженѣ въ море неже да съвлажнѣ етъ Лк 17:2. Зогр.

В СС пример за предикативната употреба довро ѣсть се дава под довро *нар.*, а срв. ст. доврѣ ѣсть се отбелязва с ремарка в знач. *сказ.* под доврѣ *прил.* В СтБР същата се привежда като подлема в статията на доврѣ *нар.* МДРЯ посочва примери за довро ѣсть под довро *нар.*, а за срв. ст. доврѣ ѣсть в статията на доврѣ *нар.*, без да я отделя в подлема като лексикализирана.

Довольно нар. Достатъчно. Гр. ἰκανῶς: Ни пища довольно имѣти, ни одежи ГВ XIV. // *Като сказ.* Довѣльно [ѣсть] – 1. Достатъчно е. Гр. ἰκανόν ἐστί, ἀρκεῖ, αὐτάρκη τινί ἐστί. Нѣсть во довьльно стѣу крѣщенію коренна грѣховьнааго съчетанааго испрѣва члѣкомъ моши истѣргоути ЕфрКрм. 2. Подобава. Довольно оученикоу быти та ко же оучитель юго ПНЧ.

СтБР и СС отбелязват като самостоятелна лема наречието довольно единствено с примери за адвербиална употреба. МДРЯ посочва прилагателното довьльнѣ / довольнѣ и отделно като наречие само довьльнѣ / довольнѣ. Предикатив довольно регистрира СДРЯ като второ значение в речниковата статия на наречието довольно с ремарка в роли сказ.

Достоин(ьн)о нар. Достойно, подобаващо: Достоинно хвалимѣ тѣ Мин1097 // *Като сказ.* Достоинно [ѣсть] – 1. Достойно е, подобава. Гр. ἔξεστί, ἔξόν ἐστί, ἄξιον: Достоинно ли ѣсть дати кинсѣ кесареви Мт 22:17 Остр. 2. Разрешено е, позволено е. Како вниде въ храмѣ вожи, и хлѣвы предложениѣ снѣстѣ, ихъже недостоинно юмоу вѣ ѣсти Мт 12:4 Мар. Глаголаша юмоу жидове налѣ не достоиньно ѣсть погубити ни єдного же. Супр. 3. Правилно е, редно е: Понеже ни съмрътнѣи гнѣва оуставиша, достоиньно же и оного възискати, кде глагола по трехъ дньехъ въстанѣ. Супр.

СтБР дава предикативната употреба достоин(ьн)о [ѣсть] като подлема в статиите на наречията достоиньно и достоинѣ. СС, СЯС и МДРЯ привеждат същата като подлема под достоинѣ прил.

Дръзѣ прил. Дръзѣк: Да ако оуже незаконъноу дѣло сътвори и дръзо Супр. // *Като сказ.* Дръзо [ѣсть] – Дръзко е: Глоубины испытати дръзо НовгМинСепт XII.

Пример за предикативна употреба на дръзо ѣсть от използваните речници дава само МДРЯ под дръзо нар.

Дъждѣвѣ прил. Дъждовен: Дъждѣва вода Супр. // *Като сказ.* Дъждѣво [ѣсть] – Дъждовно е.

Отбелязано само в МДРЯ под дъждѣвѣ прил. с пример от руски паметник (Бысть дождѣво и потомѣ прѣста ПсковІЛ), без да се отделя предикативната употреба дъждѣво ѣсть в подлема като лексикализирана.

Лихо нар. Извънредно, прекомерно: Лихо дивлѣахъ сѣ глѣщи Мк 7:37 Сав. // *Като сказ.* Лихо ѣсть – Излишно е. Юже во о тинныхъ въпрашати лихо ѣсть и не тврѣдо врати Супр. Гр. περισσῶς, περισσοτέρως, περισσότερον, εἰς ὑπερβολήν.

Безлична предикативна употреба лихо ѣсть отбелязва СтБР като подлема в статията на лихо нар. В СС такава не се съобщава въпреки общата изворова база със СтБР. СЯС дава пример също под лихо нар., без да я обособява като отделен вид употреба. МДРЯ не документира лихо ѣсть въпреки многото си източници.

Лъзѣ нар. *Единствено като сказ.* **Лъзѣ** [юсть] – Може, позволено е: **Ис̄хоу** въпрошеноу вывѣшию аще ѣ **лъзѣ** поущати женѣ своѣж Клоц. **Не** **лъзѣ** съпастиа инако Супр. Гр. οὐκ ἐνόη. **Нѣсть** ми **лъзѣ** инамо ити развѣ съде Супр. **Нѣ** **лъзѣ** быти Ис 14:31 (Упир). Гр. ἀδύνατόν ἐστι, ἀμίχανόν ἐστι.

Лъзѣ е стар местен падеж от съществителното *lǫgā, което се намира във връзка с праслав *lǫgъкъ ‘лек’. Рус. диал. **лъга** ‘облекчение’. Произв польза. Вж. БЕР V: 497. МДРЯ документира **лъга** в израза **не** **лъга** като синоним на **нѣлъзѣ** в руски паметници. СЯС регистрира **лъза** в Šiš и Ven в израза **не** **лъза** вѣшаше. Не е изключено обаче в Šiš (Евр12:10) да се касае за текстологичен вариант, получен вследствие на апокопа на сричка, тъй като в същия стих на Christ и Ochг е употребено съществителното польза.

Лѣпо нар. Хубаво, добре, подобаващо: **Лѣпо** мышла аше Супр. Оградити **лѣпо** Супр. // *Като сказ.* **Лѣпо** [юсть] – Уместно е, необходимо е, трябва, подобава: **Лѣпо** же вы ваигъ елиномѣ покарѣти сѣ оучителю вашемоу омироу Супр. **Лѣпо** оубо наигъ вратиа влажендаго павла слово извѣштати Супр. Гр. δεῖ, χρῆ, εὐκαίρον, πρέπον ἐστίν, δίκαιόν ἐστιν, ἀρμόζει, προσέκει.

СтБР отбелязва предикативна употреба **лѣпо** [юсть] под **лѣпѣ нар.** СС привежда същата в подлема под заглавка **лѣпѣ прил.** (в препратка към **лѣпѣ** дава и **лѣпо**). СЯС посочва примери за такава както в речниковата статия на **лѣпо нар.**, така и на **лѣпѣ прил.** МДРЯ също като СС дава **лѣпо** [юсть] в подлема под заглавка **лѣпѣ прил.** Освен това отбелязва и срв. ст. **лѣпле юсть** ‘по-добре е’ под заглавка **лѣплии срв. ст.** от **лѣпѣ**.

Лѣтъ, -и ж. Позволено е, възможно е (като казуемно определение): **Вѣсе** ми **лѣтъ** юсть, **нж** не азъ овладанъ вѣдѣ отъ кого Ен. **Вѣсѣ** ми **лѣтъ** сѣтъ **нж** не всѣ на пользѣж Ен. // *Като сказ.* **Лѣтъ** / **лѣтъѣж** [юсть] кому – Позволено е, възможно е на някого. Гр. ἔξεστιν: **не** **лѣтъ** ти юсть оубже възлюбѣне, безъ оудръжжаныа жити Супр. Или **нѣсть** ми **лѣтъ** сътворити въ своихъ ми еже хошѣ Мт 20:15 Мар. Цѣ и коли оубо оукрали выша въ сѣвотѣж и како не во вѣшаше **лѣтнѣж** пристѣжити Супр. **Лѣтъ** ли чл̄коу поустити женоу свою ПНЧ. **Не** **лѣтъ** творити ... **не** **лѣтъ** гл̄ати. Гр. δεῖ μῆ.

Думата се среща само в им.п.ед.ч и тв.п.ед.ч. В ЮЗ диалекти се пази в израза **не** **ми е лет** ‘нямам време’. Произв. **однелетвам се** ‘намирам време’ (Охрид). БЕР III: 372-373. Срв. лит. lėtas ‘слаб, кротък’.

СС, СтБР и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба **лѣтъ** / **лѣтъѣж юсть** като единствена за дефективното съществително **лѣтъ, -и ж.** МДРЯ дава израза в отделна статия, без да уточнява принадлежността на мотивиращата дума към граматически клас.

Любѣ прил. Мил, приятен: **Нѣсть** во ничьтоже тако б̄оу **любо**, та коже еже овъщаго ради оупѣха жити Супр. // *Като сказ.* **Любо** [юсть] – Приятно е: та коже ти **любо**. Евх. Чьто во оустѣхъ **любѣ** не вѣдѣштѣ хоулити Супр.

СС отбелязва безлична предикативна употреба *люво* [юсть] под *лювѣ прил.* СтБР привежда същата като единствена за наречието *люво₂* (омоним на *люво₁* съюз и частица). МДРЯ дава *люво* в значение на предикатив в отделна статия, без да уточнява принадлежността на мотивиращата дума към определен граматически клас. Речникът отделя още два омонима – *люво част.* и *люво съюз.*

Мощѣнѣ прил. Мощен, силен: **Мощѣнѣ** во юсть вѣставити ма из гроба Супр. // *Като сказ.* **Мощѣно** [юсть] – Възможно е: Тѣчькѣ нѣ и быти вѣ нѣ мощѣно юсть аще подвижимѣ сѣ Супр. **Законоу оубо црковноуоуоуоуоу покарѣа сѣ присагоухѣ га коже мощѣно стѣпати Супр.** Гр. ἐφικτόν, οἶον.

СтБР отбелязва безличната предикативна употреба *мощѣно* [юсть] като единствена за *мощѣно нар.* СС я дава в отделна подлема под *мощѣнѣ прил.* МДРЯ също я дава под *мощѣнѣ*, но без да отделя в отделна подлема.

Невола, -ѣа ж. Неволя: **неволиѣ** нар. Неволно, без желание // *Като сказ.* **Невола** юсть – Необходимо е, нужно е: **Невола** во юсть прити сканѣдаломѣ Мт 18: 7 Мар.

СС, СтБР и СЯС отбелязват съществителното *невола*, -ѣа ж. единствено в предикативна употреба *невола юсть* и като адвербиум *неволиѣ*. МДРЯ привежда примери и за някои адвербиализирани предложни изрази с думата.

Невъзможнѣ прил. Невъзможен: **Ничѣтоже не възможнѣно вѣдетъ вѣнѣ** Мт 17:20 Мар. // *Като сказ.* **Не възможнѣно** [юсть] – 1. Невъзможно, неизпълнимо е. Гр. ἀνένδεκτόν ἐστί, οὐ δύναται. **Бѣ члѣкомѣ видѣти не възможнѣно** Мин 1096. **Бѣс** плача во не възможнѣно юсть покаатисѣ Евх. **Рече же къ оученикомѣ не възможнѣно юсть да не придѣтъ сканѣдали** Лк 17:1 Мар. **И вѣ онѣ дньи ити, не възможнѣно юсть прѣкоу погыбнѣти кромиѣ иерлѣима.** Лк 13:33 Мар. 2. Не може, не е разрешено, забранено е. **Оувѣдѣвѣши же га ко не възможнѣно юсть вѣходити женѣ вѣ манастирь, призѣвавѣши Фѣодѣра того оученика** Супр.

СтБР, СС и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба *невъзможнѣно* [юсть] като подлема в речниковата статия на *невъзможнѣнѣ прил.* МДРЯ също я дава под *невъзможнѣнѣ*, но без отделяне в подлема.

Немощѣнѣ прил. Немощен, безсилен. **Доухѣ во вѣдрѣ, а плѣть немощѣна** Мт 26:41 Мар. // *Като сказ.* **Немощѣно** [юсть] – Невъзможно е. **Глѣти же немощѣно,** га ко же мога мьсль, разоумѣти же немощѣнѣѣ (ἀδύνατον) ГВ XI. **Немощѣно емоу юсть да не тоу ави ранѣ възьметѣ** Супр. **Имѣшта таинна вѣрѣды иже немощѣно врачемѣ видѣти** Супр. **Немощѣно юсть поставити его попа** Супр.

СтБР, СС и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба *немощѣно* [юсть] като подлема в речниковата статия на *невъзможнѣнѣ прил.* МДРЯ също я дава под *немощѣнѣ*, но без отделяне в подлема.

Неподовѣнѣ прил. 1. Неприличаш: **Юдынѣмѣ тѣчькѣ неподовѣнѣ** вьвѣ мѣсѣови Супр. 2. Безбожен, нечестив: **Слова хоульна и неподовѣна** Сб1076. //

Като сказ. **Неподовъно** *юсть* – Недостойно е, не е редно. Гр. *μη ὀσιόν ἐστιν*: **Неподовъно юсть** о оумираѣщихъ хвалити сѧ Супр.

СтБР, СС и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба **неподовъно** [*юсть*] като подлема в речниковата статия на **неподовънъ** *прил.* МДРЯ не документира пример за такава въпреки широката си изворова база.

Неправдънъ *прил.* Несправедлив, неправеден: **Неправдъное** *когатъство* Лк 16:13 Юр // *Като сказ.* **Неправдъно** [*юсть*] – Не е справедливо, грешно е: Тако оуставивъшоу намъ та коже оубо неправедно юсть еже ноудити насъ да поклонимъсѧ слоужьвѣ мира сего Супр.

Използваните речници не отбелязват примери за безлична предикативна употреба на **неправдъно юсть**.

Ноужда, -ѧ *ж.* Нужда, необходимост. **Не** *послоушащюу же стѣмоу александрѣу оубѣшаниа княжа ни ноужда, ни ранъ, ни гнѣва* Супр. // *Като сказ.* **Ноужда юсть** – Нужно е, необходимо е, трябва. **Кага вѣ ноужда прѣввити гдѣви.** Супр. Гр. *τὸ ἀναγκαῖον*. **Млгчати емоу ноужда бѣаше** Супр. **Не** *во юсть лъзѣ всьде съмотрити елиньска гдѣ, нъ разоума ноужда влюсти ЙоЕБ.*

Всички използвани речници отбелязват безличната предикативна употреба **ноужда юсть** като отделна подлема в речниковата статия на съществителното **ноужда**.

Обычѣи, -ѧ *м.* Обичай, привичка: **Обычѣи сътворити Евх.** // *Като сказ.* **Обычѣи юсть** – Обичайно е, привично е. Гр. *ἔθος ἐστί*: **Обычѣи вѣ игемоноу отъпоуштати народѣу съвѣзънѣ** Мт 27:15 Мар.

Всички използвани речници отбелязват безличната предикативна употреба **обычѣи юсть** в речниковата статия на съществителното **обычѣи**.

Обычънъ *прил.* Обичаен: **Обычънѣж молитвѣ съконъчавъше** Супр. // *Като сказ.* **Обычъно** [*юсть*] – Обичайно е: **Обычъно же вѣстѣномоу писанию и вѣздоуха неко нарековати ЙоЕБ.**

Използваните речници не отбелязват примери за безлична предикативна употреба на **обычъно юсть**.

Отърадънъ *прил.* Лек, поносим: **Прѣкланѣмоу во отъ та рааго на отрадъное** Изб 1073. // *Като сказ.* **Отърадъно** [*юсть*] – Леко е, търпимо е. **Не** *отрадъно на срѣци моѣмь МинПут XI. Тоуромъ и сидоноу отърадънѣ вждеть въ днь сждьный* Мт 11:22 Мар. Гр. *ἀνεκτότερον*.

СС и СтБР отбелязват безлична предикативна употреба **отърадънѣ** [*юсть*] под заглавка **отърадънѣ** *нар. срв. ст.* (поради незасвидетелствана в КСП положителна степен). СЯС привежда същата в статията на **отърадънѣ/отърадъно**, а МДРЯ под **отрадънъ** *прил.*, без да я обособява като отделен вид употреба.

Печальнъ *прил.* Печален, скръбен: **Печальна доуша моѣ юсть до съмирѣти** Супр. // *Като сказ.* **Печально юсть комоу** – Печално, скръбно; мъчно е някому: **Нъ печально имъ юсть та ко на благодѣта ние члѣкомъ** Супр. Гр. *λυπέομαι*.

СтБР отбелязва безличната предикативна употреба *печалньо юсть* като единствено документирана в КСП за *печалньо нар.* СЯС също привежда пример за такава под *печалньо нар.*, без обаче да я обособява като отделен вид употреба от пояснителната. СС и МДРЯ не посочват примери за *печалньо юсть* в значение на сказуемо.

Подоба, -ы ж. Подобие, образ: Въ свѣтительскѣхъ подобѣхъ ...облѣкъ сѧ Ен. // *Като сказ.* 1. Подоба [юсть], на подобѣхъ юсть – 1. Трябва, подобава. Гр. δεῖ, χρῆ, συμφέρει: Подоба ти вѣ (в Мт 25:27 Мар подовааше ти оубо) дати сѣребро мое прикоупъ творѣшиимъ Супр. Ни разоумѣти еке на подобѣхъ Супр. 2. Изглежда, вероятно е. Гр. εἰκόσ ἐστί: Въ ноци то высть и подоба вѣ нѣкоторымъ и оусънѣти Супр.

Използваните речници дават в подлема предикативната употреба *подоба юсть* в статията на *подоба, -ы ж.*

Подобьнъ прил. Подобен; подобаващ. Подобьнъ огню. // *Като сказ.* Подобьно юсть – Подобава: Подобьно намъ юсть съконьчати вѣкѣхъ правдѣхъ Мт 3:15 Зопр. Гр. πρέπον ἐστί, δεῖ, δίκαιόν ἐστί.

СтБР отбелязва безличната предикативна употреба *подобьно юсть* в подлема под *подобьно нар.*, а СС, СЯС и МДРЯ – в речниковата статия на *подобьнъ прил.*

Польза, -а ж. Полза, изгода. Пользѣхъ принахоумъ ПатСин XI. // *Като сказ.* Польза юсть – Има полза. Видите га ко никакоже польза юсть Йо 12:19 Мар. Нѣсть пользы ЕфрКрм. Гр. οὐδὲν ὄφελος. Мъногы во оубила печаль и нѣсть пользѣхъ въ ней ПА XI. Срв. Отъ плѣти нѣ польза никоюяже Йо 6:63 Мар⁸. // На пользѣхъ выти – 1. Потребно е. Гр. χρεῖα ἐστί: Юдино же юсть на пользѣхъ Лк 10:42 Сав; 2. Полезно е. Гр. συμφέρει: Вьсѣ ми лѣтъ сѣтъ, нѣ не вьсѣ на пользѣхъ Ен.

Използваните речници отделят в подлема предикативната употреба *польза юсть* в речниковата статия на съществителното *польза, -а ж.*

Потрѣва, -ы ж. Потребност, необходимост: Юстьствьныя ради телеси потрѣвы Супр. // *Като сказ.* Потрѣва [юсть] – Нужно е, необходимо е, трябва. Гр. ἀναγκαῖόν ἐστί. Потрѣва юсть рѣци Супр. Дѣло можетъ выти добро твора въ истинѣхъ иштѣштинимъ благоухъ не во простыихъ юсть потрѣва, съповѣданнимъ и дѣлеси Супр. Нѣсть же ми потрѣва глаголати о немъ Супр.

Използваните речници отделят в подлема предикативната употреба *потрѣва юсть/ на потрѣвѣхъ юсть* в речниковата статия на съществителното *потрѣва, -ы ж.*

⁸ Релевантността на падежите (р.п., им.п.) в първите два примера и наличието на определение към *польза* (никоюяже) в последния показва, че мотивиращото съществително не е адвербиализирано. Наченки на адвербиализация личат в облика *нѣсть пользѣхъ*, където *пользѣхъ* може да се обясни като аналогия с *дворѣхъ, зълѣхъ* – срв. *льзѣхъ, трѣвѣхъ, годѣхъ*), както и в анаколута *нѣ польза никоюяже*, където определяемото *польза* е в им.п., а определението му *никоюяже* в р.п. (при отрицание).

Потрѣбнѣнъ *прил.* Нужен, необходим: ꙗ же сѣтъ потрѣбнѣнѣиша ЗЛл. // *Като сказ.* Потрѣбнѣно [ѣсть] – Нужно е, необходимо е, трябва. Гр. ἀναγκαῖον. Трябва, необходимо е, следва. Тѣмъже потрѣбнѣно ѣсть въспомѣнѣти и съде ꙗла главѣша ЗЛл.

СС, СтБР и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба потрѣбнѣно ѣсть в подлема под потрѣбнѣнъ *прил.* МДРЯ не посочва примери за потрѣбнѣно ѣсть в значение на сказуемо.

Свѣтѣло *нар.* Светло: Нынѣ свѣтѣло свѣтатъ сѧ прѣбѣннѣхъ дсѣ Евх // *Като сказ.* Свѣтѣло [ѣсть] – Светло е: ... свѣтѣло вѣаше и не видѣахъ его. Супр. Гр. τελαυῶς, λαμπρῶς, φαῖδρῶς.

СС и СтБР отбелязват предикативната употреба свѣтѣло ѣсть под свѣтѣло *нар.*, без обаче да я обособяват като отделен вид употреба. МДРЯ и СЯС не посочват примери за свѣтѣло ѣсть в значение на сказуемо.

Соулѣе *нар. срв. ст.* По-добре: Длъжны сѣтъ ни єдино҃го члѣка подѣ ними сѣшта҃го соулѣе имѣти бѣжню законоу Клоц. // *Като сказ.* Соулѣе комоу ѣсть – По-добре ми е (за психофизическо състояние): въпраша же години отъ нихъ въ кѣхъ соулѣе ємоу высть рѣша же ємоу чѣко въчера въ годинѣ седмиѣхъ остави и огнь Йо 4:52 Мар. Гр. κομψότερον.

СС и СтБР отбелязват безличната предикативна употреба соулѣе ѣсть под заглавка соулѣе *нар. срв. ст.* В МДРЯ и СЯС същата е приведена под соулѣи *прил.*, като СЯС дава и препратка соулѣе.

Соуле *нар. срв. ст.* *Като сказ.* Соуле ѣсть – Полезно е. Гр. συμφέρει: Не соуле ти ѣсть Супр.

СС и СтБР отбелязват безличната предикативна употреба соуле ѣсть под заглавка соуле *нар. срв. ст.* В СЯС същата е приведена под соулѣи *прил.* В МДРЯ думата не е налична.

Тепло *нар.* Тепло; усърдно: Яще во начьнемъ тепло заповѣди Бжїи҃а съдѣвати ПА XI. // *Като сказ.* Тепло [ѣсть] – Тепло е: Яще воудете дѣва, то тепло има воудеть ПА XI.

СС, СтБР и СЯС не посочват примери за тепло ѣсть в значение на безлично сказуемо. МДРЯ отбелязва безличната предикативна употреба тепло ѣсть под лема тепло (без граматическа ремарка).

*Трѣва, -ы ж. Потребност, необходимост // *Като сказ.* Трѣвѣ⁹ [ѣсть] – Нужно е, необходимо е, трябва. Гр. χρεῖαν ἔχειν, δεῖν, χρῆζειν: О мнѣнѣ нѣсть трѣвѣѣ плакатисѧ ни миловати Супр. Ни въ земли ни въ гнои трѣвѣѣ ѣсть вонъ испльжтъ ѣх. Илѣжи оуши слышати да слышитъ Лк 14:35 Мар. Чьто трѣвѣѣ ѣсть помышлѧ ти о немъ Сб 1076. Коликоу мнѣнѣти трѣвѣѣ выти троудоу ГБ XI Тѣмъже трѣвѣѣ намъ ѣсть бжїи҃а бл҃годѣтъ КИерОгл.

⁹ Формата трѣвѣѣ е стар местен падеж от *трѣва ‘потребност, необходимост’. Съвр. диал. *требе, треба* ‘необходимо е, потребно е, изисква се’, *требъ* БЕР VIII: 338.

СС и СЯС отбелязват безличната предикативна употреба *тръбѣѣ* [ѣсть] / *тръбѣѣ имѣти* като единствена за дефективното съществително *тръба*. СтБР лематизира думата като *тръбѣѣ нар.* Под същата заглавка думата фигурира и в МДРЯ без указване на принадлежност към определен граматически клас.

Тъмнѣ прил. Тъмен. *Тъмно мѣсто* Супр. // *Като сказ.* *Тъмно* [ѣсть] – Тъмно е.

СС, СтБР и СЯС не посочват примери за *тъмно* ѣсть като безлично сказуемо. МДРЯ отбелязва употребата *тъмно* ѣсть под лема *тъмнѣ прил.* в пример от късен паметник (*Тѣмно во вѣ въ ҃ днь СлПолкИгор*).

Тажько нар. Тежко, трудно: *Отлъстѣ во срѣдце людеи сиухъ и оушима тажько слышаша* Мт 13:15 Мар. // *Като сказ.* *Тажько* [ми] ѣсть – Тежко ми е. *Не слышиши ли чѣто сии гл҃ѣтъ нѣли ти тажько славиоу нѣ ли ти печально слышаште от безлюбьнѣ дѣтти* Супр. Гр. βαρύνομαι.

Използваните речници не отбелязват *тажько* [ми] ѣсть като обособена лексикализирана употреба.

Оугодьно нар. Угодно: *Да поживѣши оугодьно твѣѣ, чѣко свѣщѣ да ти приносить цѣломиждриа свѣтълость, мѣро твоихъ дѣлъ* Евх. // *Като сказ.* *Оугодьно* [ѣсть] – Приятно е, угодно е, нрави се, харесва се: *Тако паче вѣсего влагдааго житиа оугодьно бѣи кротость* Супр.

СтБР отбелязва безличната предикативна употреба *оугодьно* ѣсть като подлема на заглавката *оугодьно нар.* В СС има отделна лема *оугодьно нар.*, но *оугодьно* ѣсть е дадено в подлема под *оугодьнѣ прил.* Също и в МДРЯ се дава в подлема под *оугодьнѣ*.

Оудовь нар. Удобно, лесно: *Оудовь събираѣтъ плѣвѣлы* Мт 13:40 Зогр. // *Като сказ.* *Оудовь* ѣсть – Удобно е, лесно е. Гр. εὐκόλον ἐστί: *Лазарь дроугъ нашъ оуспе нѣ идѣ възвоудити его, га коже во намѣ оудовь ѣсть възвоудити и възставити* Супр.

В СтБР в отделни леми са дадени *оудовѣю* и *оудовьнѣю* с илюстративни примери на лексикализираната безлична предикативна употреба на сравнителната степен на наречията. *Оудовь* ѣсть е подлема на *оудовь₂ нар.* (омоним на *оудовь₁ прил.*) В СС *оудовѣю* е подъ *оудовѣ*, *ѣи прил.*, *оудовь* ѣсть – под *оудовь прил.*, а *оудовьнѣ* – под *оудовьнѣ*. *Оудовѣ* и *оудовьнѣ* са посочени и в препратки. В СЯС *оудовѣ*, *ѣи прил.* и *оудовь прил.* са обединени в една лема, под която в подлема се дава *оудовь* ѣсть с примери в положителна и срв. степен. *Оудовьнѣ* ѣсть се намира в подлема на заглавката *оудовьно / оудовьнѣ нар.* МДРЯ дава пример за безличната предикативна употреба единствено на *оудовѣ* под *оудовѣ*, *ѣи прил.*, без да я обособява в отделна лема.

Оудовьнѣ нар. Лесно: *Зане не моци намѣ тажести кънижьныа носити, ниже въ мѣстѣхъ, въ нѣхъже приходите, обрѣтати оудовьнѣ възискаемыихъ* ПА XI. // *Като сказ.* *Оудовьнѣ* [ѣсть] – Удобно е, лесно е. *оудовьнѣ* (в Мт 19:24 *оудовѣю*) ѣсть вельбждоу сквозѣ оуши иг҃линѣ проити неже когатоу въ цр҃ствіе б҃жїе в҃гнити Лк 18:25 Мар.

За начина на речниково отразяване вж. под предходната дума.

Оүнии, оүни прил. срв. ст. По-добър: Ни сице рачи оүнии выти Супр. // *Като сказ. Оүне, оүнию* [юсть] – По-добре е, по-полезно е. Гр. συμφέρει, λυσιτελεῖ, ὄφειλον. Оүне юсть вамъ да азъ идъ; аще ко не идъ азъ, параклитъ не придетъ къ вамъ Йо 16:7 Остр. Оүне оүко приближити сѧ огни горащи, нежели женѣ юнѣ, юнъ сы самъ (крѣйттов) ПА XI.

СтБР отбелязва безличната предикативна употреба оүн(ѣ)е [юсть] като единствена за оүне нар. В СС, СЯС и МДРЯ същата е дадена под оүнии в подлема.

III. Анализ и обобщение

Извлечените от изследвания словен масив предикативи могат да бъдат класифицирани по два критерия: според граматическата им принадлежност и по семантичен признак.

1. Според първия критерий се различават:

А) предикативи от адекватни наречия – благо, вѣдъно, добро, дръво, льгъко, лихо, лѣпо и пр.

Б) предикативи адвербиализирани съществителни имена, придобили модално значение – годѣ, льзѣ, нельзѣ, лѣтъ, лѣтъж, нелѣтъ, невола, трѣбѣ;

В) предикативи неадвербиализирани съществителни имена – вѣда юсть, врѣмя юсть, годѣ юсть, ноужда юсть, подова юсть, опычан юсть, польза юсть, потреба юсть.

2. По семантичен признак предикативите се разделят на:

А) предикативи, означаващи непроцесуален признак – разкриват природни, обществени и психически явления, възприемани с тяхната недействителност като обективно или субективно положение на нещата, с възможност за преминаване от едното в другото:

а) предикативи за обективно състояние – обикновено означават състояние на околната среда (топлина, студ, наличие или отсъствие на светлина и шум, атмосферни условия) и под.: *Свѣтъло вѣшше* Супр. *Бысть дождько* ПсковІЛ. Някои от тези обективни състояния могат да се субективират, да се представят като преживяване на лице. Това става чрез местоимение в дат. п., означаващо в такава позиция субективност, някаква косвена отнесеност или напомняне за субект, липсващ в безличното значение на предикатива: *Яще коудете дъва, то тепло има коудеть* ПА XI. Предикативът има своя съчетаемост, напр. обстоятелствено пояснение за място, време: *Темно ко вѣ въ ѿ днь СлПолкИгор*.

б) Предикативи за субективно състояние – означават чувство, настроение, преживяване. Тук влизат благо ‘хубаво, добре’, годѣ и оүгодно

‘угодно’, люко ‘приятно’, отърадънѣ и соулѣ ‘по-леко’, печально ‘скръбно, мъчно’, тажко ‘тежко’ и пр. Без дателно местоимение се набляга на обективното положение, свързано с настроението на героите, или съответното състояние се представя като генерализирано: Годѣ боудеть ЕфрКрм. Но повечето от тези предикативи се употребяват с име или местоимение в дат. п., което подчертава субекта на състоянието или го трансформира в субективно: Да благо ти боудеть ЕфрКрм. Боудеть ли годѣ гѣи Лев 10:19 XIV. Тоуромъ и сидоноу отърадънѣ (по-леко, по-поносимо, по-търпимо) вждеть въ днь сждьныи Мт 11:22 Мар. Ёъпраша же години отъ нихъ въ кжж соулѣ емоу высть рѣша же емоу ѣко въчера въ години седмиж остави и огнь Йо 4:52 Мар. Нъ печально имъ юсть та ко на благодѣна ние члѣкомъ Супр. Не слышиши ли чьто сии глѣжтъ нѣли ти тажко славиоу нѣ ли ти печально слышаште от безловьянъ дѣтии Супр.

Б) Предикативи за качественост¹⁰. Те имат характерологично значение, като означават някакъв качествен признак, несъотнесен с предмет, но общо взето типичен за някаква дейност изобщо, затова същите се съчетават с подчинено подложно изречение, което синтактично мотивира признака и сменя безличността¹¹: авѣ тако, неправедно юсть еже + инф. Тук спадат думи като лихо ‘излишно е’, дръзо ‘дръзко е’, всоуею ‘напрасно е’, благоврѣмьенно ‘навременно е’, пагоубно юсть ‘пагубно е’, авѣ ‘явно е, ясно е’. Може да се фиксира качественост според някаква норма, изискване, като често пъти предикативите образуват антонимни редове (правдѣно юсть ‘справедливо е’ ↔ неправдѣно юсть ‘несправедливо е, грешно е’, достоин(ьн)о юсть ‘достойно е, подобава’ ↔ недостоин(ьн)о юсть ‘недостойно е, не подобава’). Друга част от предикативите в тази семантична група посочват някакво впечатление, въздействие (дивьно, чоудьно, страшьно, довѣльно): Нѣсть во дивьно члѣскоу юстьствоу низпадати къ земльнымъ Изб 1076. Не належи имѣнни своель и не рьци довѣльно ми юсть Изб 1076. Признакът може да бъде показан в някаква степен, което съответно се означава в съчетаемост с количествено наречие или със степен: Дивьно зѣло и прѣславьно въ члѣстѣмъ тѣлѣ толико трѣпѣнии видѣти. ГАМ. Оумьти нозѣ сѣмѣренѣ неже молити сѣ Супр.

В) Предикативи за оценъчност, потвърждение или отрицание. Израз са на отношение към някаква събитийност, която се поставя на оценка от говорещия, за да се одобри или отрече. Предикативите с такава семантика (морално-етична оценка на действието) се свързват задължително с инфинитив и факултативен дателен падеж за предназначение. Същите се подреждат в антонимни редове, напр. лѣпо [юсть] ↔ не лѣпо [юсть], подобьно [юсть] ↔ не подобьно [юсть]. Квалифициращата оценка може да се степенува, което съответно се означава в съчетаемост с количествено наречие или чрез използване на сравнителна и превъзходна степен на предикатива:

¹⁰ Качественото значение на предикатива се доказва посредством опитна трансформация, при която ключовата дума става отглаголно съществително, а предикативът се изравнява с прилагателно.

¹¹ Снемането на безличността е само синтактично, иначе предикативът си остава безличен.

Добро оубо, вратѣ, и зѣло пользно, еже разоумѣти паче вожественыхъ писании оучение КТур За чов. душ. Доврѣе во ти юсть да погыблетъ единъ оудъ твоихъ а не все тѣло твоѣ въврѣженъ вѣдетъ въ геонъ Мт 5:29 Зоґр. Аґлае оубо въ тѣмѣ ходити неже кромиѣ доуґгъ Златоструй. Понякога предикативите за оценъчност нямат квалифициращо значение, а потвърждават или отричат истинността на съобщението и могат да се употребяват самостоятелно като отделни неразчленими изречения: Янтонинъ гла: доврѣ Супр.

Г) Предикативи за преценка на осъществимостта. Тази група е представена от лексеми със значение 'лесно ⇔ трудно, мъчно', които характеризират самата осъществимост по факторите на затруднение. При този подтип в старите писмени паметници се отбелязват двата антонимизиращи се предикатива вѣдно юсть (кому) 'трудно' ⇔ оудовъ юсть 'лесно'. Без дателно местоимение се набляга на обективното положение, свързано с факторите на затруднение, или не/осъществимостта се представя генерализирано. В случай че предикативите се употребяват с име или местоимение в дат.п., изказването се трансформира в субективно: И ти зѣло вѣтры и вълнами мълчими възвращаахъ са въспаѣти и вѣдно имѣ вѣаше Супр. Гр. κινδυνεύω ἐσχατός. на коже во намиъ оудовъ юсть възводити въставити такожде и обвштооуоуоу нашемоу влѣцѣ оумьръшала гласомѣ въставити Супр. Чрез степенувана форма се градира степената на осъществимост: ба разоумѣти вѣдно, изглати же вѣднѣе ГБ XI Оудовѣе же юсть небоу и земли прѣити, неже отъ закона едины чрѣтѣ погыбнѣти Лк 16:17 Мар.

Многозначните предикативни имена могат да участват с отделните си значения в различни модални разновидности на безличните изречения най-често качество и оценка. Вж. годно [юсть], довълно [юсть], достойно [юсть], /не/възможно [юсть], подоба [юсть], на пользъ быти.

Като съответствия в гр. текст стоят:

- безлични, по изключение лични глаголи (годѣ юсть, гр. ἀρέσκει, добро [юсть], гр. συμφέρεи, λυσιτελεῖ; довълно [юсть], гр. ἀρεῖ; достойно [юсть], гр. ἔξεστι, но тажько [ми] юсть, гр. βαρύνομαι),
- предикативни прилагателни или причастия в ср.р. ед.ч. със или без спомагателен глагол (врѣмѣ [юсть], гр. годно [юсть], гр. συμφέρον; годѣ юсть, гр. ἄρεστον; добро [юсть], гр. καλόν [ѣсти], довълно [юсть], гр. ἰκανόν [ѣсти]; достойно [юсть], гр. ἔξόν [ѣсти], ἄξιον),
- предикативни наречия (благо [юсть], гр. εὖγε; въсоуе [юсть], гр. μάτην, ματαίως; свѣтло [юсть], гр. τελαυῶς, λαμπρῶς, φαιδῶς),
- предложен израз (въсоуе [юсть], гр. εἰς κενόν; на вѣ [юсть], гр. ἐν παρρησίᾳ).
- На предикативираниите съществителни имена често пъти отговаря предикативирано съществително и в гръцки (годѣ / врѣмѣ [юсть], гр. καιρός [ѣсти], ѿра; на пользъ быти, гр. χρεία [ѣсти]).

Като цяло в палеославистичната лексикографска традиция не съществува разногласие в мненията относно въпроса към кой граматически клас принадлежат предикативите. Съставителите на никой от използваните речници не отделят тези думи в особена граматическа категория. Определят ги като наречия дори при безизключителното използване на някои от тях в предикативна служба (напр. *трьвѣ*, *лѣтъ*, *лъзѣ*), а в случаите с двойка употреба ги дават в една статия със съответния същински адвербиум. Оттам нататък обаче в отделните справочници се наблюдава отсъствие на еднозначни решения при отразяването на предикативацията, което създава възможност за субективна интерпретация на явлението в редица конкретни случаи. Това особено ясно се вижда при съпоставката на речници с една и съща изворова база, каквито са СтБР и СС. Дали особената предикативна функция ще бъде фиксирана в отделна подлема със или без изрична граматическа ремарка¹², или примери за такава ще бъдат приведени, без да се разграничават от тези за обикновената наречна употреба, зависи от индивидуалната преценка на съставителите. Не са малко и случаите, в които изобщо липсва граматическа бележка, характеризираща тази категория думи. Няма съгласуваност за степента на лексикализация на предикативната служба при отделните лексикални единици¹³. Често пъти липсват илюстрации за такава дори при високо фреквентни думи с подобна употреба в речници с широка изворова база¹⁴. Разнобой съществува и в концепцията дали предикативната употреба на деадективите да се извежда директно от изходното прилагателно, или от произведеното от него наречие¹⁵. Като главна причина за тези лексикографски трудности бих изтъкнала фрагментарността на сведенията за историческите фази на езика, която практически прави невъзможно да се определи степента на лексикализация на съответната предикативна употреба.

Относно дискусияния въпрос, който засегах в увода, а именно за това каква е същността на предикативацията като езиков феномен и какво представляват предикативите – самостоятелна част на речта или функционален вариант, бих обобщила, че наблюденията ми върху ексцерпирания от използваните палеославистични лексикографски трудове словен масив по-скоро ме наклоняват към позицията на учените, които отричат категориалната обособеност на предикативите и ги определят

¹² Срв. например *явѣ*, отбелязано като подлема в статията на наречието *авѣ/ явѣ* - в СС с граматическа бележка *като сказ.*, в СЯС с ремарка *in praedicto pro graeco adiectivo*, а в СтБР и МДРЯ без изрично пояснение.

¹³ Например, СтБР дава предикативната употреба *благовѣрѣниѣно юсть* под *благовѣрѣниѣнъ*, без да го отделя в подлема като лексикализирано. СС го обособява в подлема. СтБР отбелязва предикативната употреба на израза *воля юсть* като подлема в речниковата статия на съществителното име. СС, СЯС и МДРЯ не посочват такава лексикализирана употреба.

¹⁴ Вж. например липсващата информация в МДРЯ за *явѣ* и *възможно*; в СС за *годѣ*, в СтБР за *благѣ*.

¹⁵ Например, СтБР отбелязва предикатива *вѣдѣно* [юсть] като подлема на *вѣдѣно нар.*, а МДРЯ и СС в подлема под *вѣдѣнъ*.

като функционални предикативи или предикативни наречия. Наистина предикативите са носители на семантичното съдържание на сказуемото, когато са в съчетание със спомагателен глагол, но това не е достатъчно за тяхното развитие като отделен граматически клас. Синтактичната им употреба в безличните изречения бих сравнила с предикативната функция на сказуемното определение в едно лично изказване като своего рода сказуемно пояснение на подложно употребения инфинитив, респ. подложно изречение, чрез качествено или модално наречие. За целите на речниковото отразяване на тези явления в езика е уместно според мене да бъдат разграничени два вида предикативи в историята на езика, възникнали в резултат на първична и вторична предикативация. Първична предикативация има в ограничен брой случаи, когато съответният предикатив не се употребява паралелно и като определително наречие¹⁶. Това означава, че междинно образуваната адвербиална форма директно е придобила предикативната си употреба като единствена своя семантична реализация. В подобни случаи може да се говори за обособяване на нова дума предикатив, която следва да се отрази в речниците като отделна лема. Такива думи са например *лѣтъ*, *лъѣтъ*, *трѣтъ*. Преобладаващата част обаче от предикативите, които се употребяват паралелно със съответните им определителни наречия, трябва да се приемат като относително самостоятелни семантични варианти на изходните им наречия, а тяхната предикативация като синтактичен способ за образуване не на нова дума, а на нов алосем в състава на полисемантична адвербиална лексикална единица. В този случай следва да се говори за вторична предикативация.

References:

Babaytseva, V. V. (Ed.) (1991). *Perehodnosty i sinkretizm v yazyke i rechi. Mezhdvuzovskiy sbornik nauchnyh trudov*. Moskva: Prometej, 1991. [Бабайцева, В. В. (Ред.) *Переходность и синкретизм в языке и речи. Междвузовский сборник научных трудов*. Москва: Прометей, 1991.]

Blazhev, Bl. (1955). Za dumite, koito spadat kam kategoriyata na sastoiynieto v ruski i bulgarski ezik. *Bulgarski ezik*, (1), 44-52. [Блажев, Бл. За думите, които спадат към категорията на състоянието в руски и български език. *Български език*, 1955, (1), 44-52.]

Vinogradov, V. V. (2001). *Russkiy yazyk. Grammaticheskoe uchenie o slove*. G. A. Zolotovoy (Ed.), 4-oe izd. Moskva: Russkiy yazyk. [Виноградов, В. В. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Г. А. Золотовой (Ред.), 4-е изд. Москва: Русский язык, 2001.]

¹⁶ Тук се прави уговорката, че не може да се твърди със сигурност дали съответната дума не се е употребявала паралелно и като определително наречие. Не можем да знаем дали мотивиращата дума не е съществувала, но е останала недокументирана в достигналите до нас писмени свидетелства. Тази фрагментарност на сведенията е основен проблем в историческата лексикология и причина за относителността на резултатите.

Georgiev, St. (1976). *Sistema na narechieto v savremenniya bulgarski knizhoven ezik*. Dis. za poluchavane na nauchnata stepen "Doktor na filologicheskite nauki". Sofia. [Георгиев, Ст. Система на наречието в съвременния български книжовен език. Дис. за получаване на научната степен „Доктор на филологическите науки“. София, 1976.]

Georgieva, V. L. (1969). Bezlichnye predlozheniya po materialam drevneyshih slavyanskikh pamyatnikov (osobенно staroslavjanskikh). *Slavia*, 38 (1), 63-90. [Георгиева, В. Л. Безличные предложения по материалам древнейших славянских памятников (особенно старославянских). *Slavia*, 1969, №1. 63-90.]

Duridanov, Iv. ed. (1993). *Gramatika na starobulgarskiya ezik. Fonetika, morfologia, sintaksis*. Iv. Duridanov (Ed.) Sofia: BAN. [Грамматика на старобългарския език. Фонетика, морфология, синтаксис. Гл. ред. Ив. Дуриданов. София: БАН, 1993].

Zlatanova, R. (1972). Adverbialni formi – component na sastavno skazuemo v starobulgarski. *Bulgarski ezik*, (1), 47-55. [Златанова, Р. Адвербиални форми – компонент на съставно сказуемо в старобългарски. *Български език*, 1972, (1), 47-55].

Isachenko, A. V. (1955). O "kategorii sostoyaniya" v slavyanskikh yazykah. *Voprosy yazykoznanija*, (6), 47-65. [Исаченко, А. В. О „категории состояния“ в славянских языках. *Вопросы языкознания*, 1955, (6), 47-65.]

Kartsevskiy, S. (1964). Ob asimetrichnom dualizme lingvisticheskogo znaka. In V. A. Zvegintsev. *Istoria yazykoznanija XIX-XX vv. V ocherkah i izvlecheniyah*. Ch. II. Moskva: Prosveshchenie, 85-90. [Карцевский, С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. В. А. Звезгинцев. *История языкознания XIX-XX вв. В очерках и извлечениях*. Ч. II. Москва: Просвещение, 1964, 85-90].

Kuznetsov, P. S. (1953). *Istoricheskaya grammatika russkogo yazyka /morfologia/*. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta. [Кузнецов, П. С. *Историческая грамматика русского языка / морфология/*. Москва: Изд-во Моск. у-та, 1953.]

Marinova, J. (1970). Kam vaprosa za bezlichnite izrecheniya v savremenniya bulgarski ezik. *Izvestiya na Instituta za bulgarski ezik. Kn. 19*, 1970, 237-244. [Маринова, Й. Към въпроса за безличните изречения в съвременния български език. *Известия на Института за български език. Кн. 19*, 1970, 237-244.]

Popov, K. (1962). *Savremenен bulgarski ezik. Sintaksis*. Sofia: Nauka i izkustvo, 77-79. [Попов, К. *Съвременен български език. Синтаксис*. София: Наука и изкуство, 1962, 77-79].

Pospelov, N. S. (1955). Sootnoshenie mezhdru grammaticheskimi kategoriyami i chastyami rechi. In V. V. Vinogradov i dr. (Eds.) *Voprosy grammaticheskogo stroya*. Moskva: AN SSSR, In-t yazykoznanija. [Поспелов, Н. С. Соотношение между грамматическими категориями и частями речи. Ред. кол. В. В. Виноградов и др. *Вопросы грамматического строя*. Москва: АН СССР, Ин-т языкознания, 1955].

Reformatskiy, A. A. (1960). *Vvedenie v yazykoznanie*. Moskva: Uchpedgiz. [Реформатский, А. А. *Введение в языкознание*. Москва: Учпедгиз, 1960.]

Rusinov, R. (1963). Predikativnite narechiya v bulgarski ezik. *Bulgarski ezik i literatura*, (4), 19-24. [Русинов, Р. Предикативните наречия в български език. *Български език и литература*, 1963, (4), 19-24.]

Tagamlitskaya, G. (1972). *Sovremennyy russkiy literaturnyy yazyk. Ch. 2. Morfologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Тагамлицкая, Г. *Современный русский литературный язык. Ч. 2. Морфология*. София: Наука и искусство, 1972.]

Hodova, K. I. (1979). Predlozheniya s podlezhashtim-sushtestvitelnym i predikativnym narechiem v starobolgarskom. *Palaeobulgarica*, (2), 28-36. [Ходова, К. И. Предложения с подлежащим-существительным и предикативным наречием в староболгарском. *Palaeobulgarica*, 1979, (2), 28-36.]

Hodova, K. I. (1980). *Prostoe predlozhenie v staroslavjanskom yazyke*. Moskva: Nauka. [Ходова, К. И. *Простое предложение в старославянском языке*. Москва: Наука, 1980.]

Shcherba, L. V. (1974). O chastyah rechi v russkom yazyke. In *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnosty*. Leningrad: AN SSSR, Otd-nie lit. i yaz. [Щерба, Л. В. О частях речи в русском языке. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: АН СССР, Отд-ние лит. и яз., 1974.]

Jelitte, H. (1961). *Studien zum Adverbium und zum adverbialen Bestimmung im Altkirchenslavischen*. Eine morphologisch-syntactische Untersuchung. Meisenheim am Glan.

Rothe, H. (1960). Unpersönliche Regentia mit dem Infinitiv im Altkirchenslavischen (Ein Beitrag zu der Diskussion über die sogenannte Kategorie des Zustandes). *Slovo*, (9-10), 105-128.

Zlatanova, R. (1976). *Die Struktur des zusammengesetzten Nominalprädikats im Altbulgarischen*. München: Otto Sagner.

Zlatanova, R. (1983). Zur Syntax der adverbialen Formen bei Johannes dem Exarchen. *Palaeobulgarica*, (1), 47-63.

Zlatanova, R. (1988). Unpersönliche Sätze in der Übersetzung der Reden gegen die Arianer und in anderen altbulgarischen Denkmälern. In *Symposium Methodianum. Beiträge der Internationalen Tagung in Regensburg (17. bis 24. April 1985) zum Gedenken an den 1100. Todestag des hl. Method. Trost, K. • Völkl, E. • Wedel, E.*[Hrsg.]. Neuried.

БЕР = *Bulgarski etimologichen rechnik*. (1971). Т. 1-8. Sofia: BAN. [Български етимологичен речник. Т. I-VII. София: БАН, 1971.]

СДРЯ = *Slovary drevnerusskogo jazyka XI-XIV vv.* (1988). V 10 t. Moskva: Institut russkogo jazyka. [Словарь древнерусского языка XI-XIV вв. В 10 т. Москва: РАН. Ин-т рус. яз., 1988.]

МДРЯ = Sreznevskiy, I. I. (1989). *Materialy dlja slovary drevnerusskogo jazyka po pisymennym pamjatnikam. T. I-III*. Sankt Peterburg: Otdelenie russkogo jazyka i slovesnosti Imp. AN, 1893-1903. Reprint. Moskva: Kniga. [Срезневский, И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. I-III*. Санкт Петербург: Отд-ние рус. яз. и словесн. Имп. АН, 1893-1903. Репринт. Москва: Книга, 1989.]

СТБР = Ivanova-Mircheva, D. (1999). *Starobulgarski rechnik. T. I*. Sofia: Izd-vo "V. Trajanov". Т. II. Sofia: Izd-vo "V. Trajanov", 2009. [Иванова-Мирчева, Д. (Ред.) *Старобългарски речник. Т. I*. София: Изд-во „В. Траянов“, 1999 и Т. II София: Изд-во „В. Траянов“, 2009.]

СС = Tseytlin, R. M., Vecherki, R., Blagovoy, È. (Eds.) (1999). *Staroslavjanskiy slovary (po rukopisyam X-XI vv.)*. Moskow: Russkiy jazyk. [Цейтлин, Р. М., Вечерки, Р., Благовой, Э. (Ред.) *Старославянский словарь (по рукописям X-XI в.)*. Москва: Русский язык, 1999.]

ЦслР = Bonchev, At. (2002). *Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik*. Т. I, Sofia: NBKM. Т. II, Sofia: NBKM, 2012. [Бончев, Ат. *Речник на църковнославянския език*. Т. I, София: НБКМ, 2002; Т. II, София: НБКМ, 2012.]

LLPsl = Miklosich, F. (1862–1865). *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Wien: Scientia Verlag.

SJS = *Slovník jazyka staroslověnskeho*. (1958-1994). Т. I – III. Praha: AV ČR. <http://histdict.uni-sofia.bg/>

Съкращения на средновековни паметници

Ап XIV: Апостол XIV в.

Ас: Асеманиево евангелие

ГАм: Хроника на Георги Амартол

ГБ XI: Слова на Григорий Назиански (XI в.)

ГБ XIV: Слова на Григорий Назиански с тълкувания XIV в.

ДеянПетрПавл: Деяние и мъчение на св. ап. Петър и Павел

ЖитАндрЮр: Житие на Андрей Юродиви

Златоструй XII – Сб. Златоструй по ркп. от XII в.

Евх: Синайски евхологий ПА XII: Пандект на Антиох по ркп. от XII в.

Ен: Енински апостол

ЕфрКрм: Ефремовска кормчая

ЗЛл: Зографски листовце Сав: Савина книга

Зогр: Зографско евангелие

Изб 1073: Симеонов Изборник от 1073 г.

ЙоФлДр: Древности на Йосиф Флавий

ЙоЕБ: Богословие на Йоан Екзарх Син: Синайски псалтир

КЙерОгл: Катехези на Кирил Александрийски (XI в.)

Мин 1097: Служ. миней за м. ноември по ркп. от 1097 г.

КТур За чов. душа: Слово за човешката душа от Кирил Туровски

Клоц: Клоцов сборник

МинПутXI: Миней Путятин XIв. Упир: Ръкопис на Упир Лихий от 1047 г.

Мар: Мариинско евангелие Юр: Юриевско евангелие след 119 г.

Мин 1096: Служ. миней за м. октомври по ркп. от 1096 г.

НовгМинСепт XII: Новгородски миней за м. септември по ркп. от XII в.

НовгЛЛ: Първи Новгородски летопис

Остр: Остромирово евангелие

Пал XIV: Палеен сборник XIV в.

ПатСин XI: Синайски патерик по ркп. от XI в.

ПНЧ: Пандекти на Никон Черногорец

ПсковЛЛ: Първи Псковски летопис

Сб 1076: Симеонов сборник от 1076 г.

СбТроиц XVI: Троицки сборник XVI в.

СлПолкИгор: Слово за полка на Игор

Супр: Супрасълски сборник

Съкращения на библейски книги

Бт – Книга Битие

Лев – Книга Левит

Пс – Книга Псалтир

Ис - Книга на прор. Исаия

Мт – Евангелие според Матей

Мк – Евангелие според Марк

Лк – Евангелие според Лука

Йо – Евангелие според Йоан

Евр – Послание на ап. Павел до евреите

ПТим – Второ послание на ап. Павел до Тимотей